Răscoala din 1784 întregeşte programul naţiunii cu dimensiunile ei sociale (718). Ea subliniază existenţa naţiunii în întregul ei şi întăreşte solidaritatea naţională românească. Este receptată în conştiinţa europeană drept o răscoală românească, impune *problema românească* în ansamblul ei, în complexitatea laturilor sale. A avut drept consecinţă directă desfiinţarea iobăgiei în Transilvania ; mai mult decît atîta, poate, a lăsat urme durabile în mentalitatea şi în conştiinţa oamenilor, pregătind lupte şi împlinirile naţionale care au urmat.

Sînt, acestea, doar cîteva din concluziile cele mai generale ; suficiente însă pentru a desprinde măsura în care opera profesorului D. Prodan a izbutit să creioneze, emoţionant, dimensiunile unui eveniment care se situează la începuturile vieţii noastre naţionale. Pentru pilduitorul său exemplu civic şi profesional, îi datorăm maestrului întreaga noastră recunoştinţă.

Gh. Platon

ŞTEFAN PASCU, *Revoluţia populară de sub conducerea lui Horea*, Editura Militară, Bucureşti, 1984, 535 p. + ilustraţii, o hartă, sumar în limba engleză şi germană, indice general

Anul în care s-au împlinit două secole de la marea răscoală populară condusă de Horea, Cloşca şi Crişan a fost martorul apariţiei unui volum impresionant de articole, studii, surse documentare, cărţi, care au concretizat meditaţia îndelungată şi efortul stăruitor al unui mare număr de publicişti, sociologi şi, mai ales, istorici. Efectul lor a fost nu numai de a întipări mai bine evenimentul şi semnificaţiile ce i-au fost caracteristice în memoria şi conştiinţa colectivă contemporană, dar şi de a pune în circulaţie noi informaţii, de a rectifica sau preciza anumite detalii în măsură să ajute la o mai adîncă înţelegere a mersului răscoalei şi să dea o culoare mai vie ansamblului.

Două ar fi, după părerea noastră, operele care se detaşează în istoriografia mai recentă a răscoalei din 1784. Prima este binecunoscuta carte a profesorului David Prodan, *Răscoala lui Horea* (vol. I—II, ediţia II-a, 1984) — sinteză de o excepţională putere de pătrundere şi claritate, pe care aproape nu am ezita să o considerăm greu de depăşit, dacă am şti că există în istorie lucruri de nedepăşit ; a doua este cartea de faţă, semnată de academicianul Ştefan Pascu. Imboldul în scrierea ei a izvorît, după cum autorul însuşi mărturiseşte, mai ales „din necesitatea de a oferi unui cerc mai larg de cititori o lucrare mai accesibilă, mai la îndemîna cititorului obişnuit, dar — adaugă el — cu informaţia esenţială în actualitate, potrivită acestei categorii de lucrări" (p. 8). Cartea nu debutează cu nararea evenimentului propriu-zis. Mai întîi, acesta este integrat contextului politic, etno-demografic, economic şi religios al Transilvaniei de la sfîrşitul celui de al XVIII-lea veac (în partea a II-a, *Orizonturi şi structuri)*, apoi i se înfăţişează premisele (partea a III-a. *Se mişcă ţara)* şi numai după aceea este el reconstituit, precizîndu-i-se caracterul şi înţelesurile (partea a IV-a' *Revoluţia)*. În final îi sînt cercetate consecinţele *(Persistenţa cauzelor, continuarea mişcărilor)* şi ecoul în spaţiul românesc şi european *(Revoluţia şi conducătorii ei în conştiinţa poporului român şi a Europei)*.

Studiind pe îndelete, programul şi strategia răsculaţilor, încercînd să determine, cît mai aproape de adevăr, aria de desfăşurare a răscoalei, autorul ajunge la concluzia că mişcarea condusă de Horea a fost, de fapt, *o revoluţie populară* — „cea dintîi revoluţie românească pentru dreptate socială şi naţională a epocii moderne" (p. 28) — întrucît obiectivul ei fundamental era distrugerea sistemului politic al celor trei naţiuni privilegiate din Transilvania şi înlocuirea sa cu un sistem politic românesc.

Nu se poate încă şti dacă acest concept va sfîrşi prin a se impune în relativa confuzie de termeni *(răscoală, război ţărănesc, mişcare)* ce caracterizează în prezent evenimentul şi va fi împărtăşit de toţi exegeţii. Cert este, însă, că afirmarea lui aici, cu un spor de argumente, aduce o contribuţie importantă la mai buna înţelegere a problemei în discuţie şi, totodată, întăreşte meritele unei cărţi care confirmă, o dată mai mult, şi talentul literar al istoricului.

Alexandru-Florin Platon

Răscoala lui Horea (1874). Studii și interpretări istorice (coordonatori Nicolae Edroiu, Pompiliu Teodor), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, 318 p. (280 text + rezumate în limba engleză și indice).

Dînd expresie sensibilității deosebite a istoricilor din Cluj față de istoria Transilvaniei, volumul se înscrie în șirul aparițiilor editoriale consacrate bicentenarului răscoalei din 1784. Alcătuit prin colaborarea unor istorici de prestigiu, volumul nu reprezintă un simplu act omagial, de circumstanță ; nu sînt doar reluate și prelucrate faptele cunoscute, deja, înfățișate într-o atît de mare densitate și orizont larg în monumentala operă a profesorului Prodan. Materialele, în totalitatea lor, sînt contribuții care întregesc contururile, adăugînd substanță fenomenului 1784.

Istoriografia răscoalei din 1784 (p. 7—75) a găsit în Pompiliu Teodor un exeget pe măsură. Operele consacrate evenimentului și valoarea lor sînt prezentate și judecate în orizontul larg al timpului nostru. Se detașează observațiile formulate în legătură cu *Răscoala lui Horea*, elaborată de David Prodan, apreciată, pe drept, ca reprezentînd un „moment de turnură", atît sub raportul informației, cît și sub acel al metodologiei (p. 60). Aurel Răduțiu, în studiul consacrat *Reorganizării politico-administrative a Transilvaniei în 1784. Constituirea comitatului Turda* (p. 76—113), relevă importanța și consecințele reformei politico-administrative realizată de Iosif II în preajma răscoalei ; este subliniată contradicția de neîmpăcat dintre spiritul larg, modern, care l-a călăuzit pe monarh în acțiunile sale și valoarea practică reală, a acestora (p. 112—113).

Alexandru Neamțu reconstituie *Călătoriile lui Horea la Viena* (p. 114—123), iar Nicolae Edroiu, cunoscut exeget al răscoalei, într-o nouă viziune, scoate în relief importanța *Adunării țărănești de la Mesteacăn-Brad* (31 octombrie 1784), formă de consultare mai largă a țărănimii, „moment de clarificare și de decizie" (p. 139).

Pentru a spulbera însinuările care vizează autenticitatea ultimatumului adresat de țărani tablei comitatului Hunedoara, la 11 noiembrie 1784, profesorul Prodan, cu sobrietatea dar și cu exactitatea ce-i caracterizează demersul istoric, demonstrează, din nou, spiritul țărănesc al actului (p. 151) care reprezintă „soluția țărănească" a problemei generale. Intervenția intelectuală, notează istoricul, „cîtă va fi fost, n-a făcut să exprime mai bine programatic acțiunea ale cărei țeluri țăranii nu le știau decît separat, mai simplu și mai difuz". Intelectualii care au dat formularea programatică sînt legați de lupta țărănimii, „au activat în rîndurile ei" (p. 152). „Indiferent de geneza lui concretă", conchide istoricul, actul „se varsă într-un anonimat colectiv, deplin reprezentativ, exprimă năzuințele de acum ale țărănimii și atît de revoluționar că și numai prin sine se ridică la o importanță istorică deosebită, capitală. Se menține deci istoric deplin valabil ca atare" (p. 154).

Andrei Magyari, sprijinindu-se pe o largă informație documentară, analizează *Frămîntările țărănești în Cîmpia Transilvaniei în timpul răscoalei lui Horea* ; face constatarea că răscoala a reprezentat „o problemă generală transilvăneană" ; iobagii, independent de originea lor etnică, pe întreg teritoriul Principatului, „simpatizează cu răsculații și așteaptă sosirea lor" (p. 164—165). Într-un studiu comparat, consacrat *Răscoalei din Boemia (1775)* și *Răscoalei lui Horea*, Iosif Wolf, schițînd problemele fundamentale ale celor două răscoale, izbutește să convingă asupra disponibilităților metodologice oferite de cercetarea comparată. Este, acesta, un studiu de factură nouă, de netăgăduită valoare, care subliniază, limpede, nevoia de continuă lărgire a orizontului teoretic (p. 199).

Urmărind să releve *Funcționalitatea răscoalei lui Horea în viața social-politică a Transilvaniei (pînă la revoluția din 1848)*, Ladislau Gyémánt, cunoscut exeget al epocii, desprinde concluzia potrivită căreia, pînă la 1848, evenimentul constituie „o forță vie cu implicații de mare însemnătate asupra ideologiei și acțiunii politice a principalelor forțe care se înfruntă în viața social-politică a Transilvaniei. Continuitatea mișcărilor țărănești și perspectiva mereu prezentă a unei noi Horiade menține regimul în stare de alarmă, impune întărirea aparatului represiv și clarificarea soluțiilor" (p. 225).

În studiul *Două secole de reprezentare în artele plastice* (p. 226—252), înlăturînd exagerările și mistificările, Mircea Țoca realizează o frumoasă și echilibrată analiză, în timp ce Maria Platon, într-o expunere nuanțată, plină de farmec, înfățișează *Mitul lui Horea în literatura română* (p. 253—267). Volumul se încheie cu studiul semnat de N. Edroiu, *Centenarul răscoalei lui Horea și publicistica românească din Transilvania. Aportul lui George Barițiu* (p. 268—280). Barițiu ne este prezentat în postura de „stăruitor istoric al răscoalei lui Horea, al mișcărilor sociale din țările române în evul mediu și în epoca modernă", care a făcut „un enorm serviciu istoriografiei vieții sociale de la noi" (p. 280).

Un volum remarcabil prin noutatea și valoarea contribuțiilor care, beneficiind de rezumatele în limba engleză, va avea, cu siguranță, ecoul meritat.

Gh. Platon

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A R.S.R., Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, *Izvoarele răscoalei lui Horea*, sub redacția Acad., profesor Ștefan Pascu, Seria B., *Izvoare narative*, vol. III, *Presa, Broșuri 1784—1785*, publicat de Nicolae Edroiu, Ladislau Gyémánt, Volker Wollmann, Eva Selecká-Mârza, București, Editura Academiei R.S.R., 1984, XX+450 p. *(Cuvînt introductiv* de Acad. Ștefan Pascu, *Notă asupra ediției*, extrasele din presă, broșuri, indice).

Apărut în împrejurările împlinirii a 200 ani de la răscoală, cel de al treilea volum al *Izvoarelor narative* prezintă o importanță deosebită, reliefînd ecoul european și maniera de reflectare în conștiința timpului a răscoalei românești.

În prima parte a volumului, sînt reproduse un număr de 464 informații (din anii 1784—1785) extrase dintr-un număr de 28 periodice care au apărut în Imperiu (în Transilvania, Bratislava, Viena), în Italia, Țările germane, Franța, Țările de Jos și Spania). Fiecare grup de informații este precedat de cîte o utilă notă explicativă privind orientarea publicației, atitudinea față de eveniment, importanța știrilor, maniera de informare ș.a. În egală măsură, este indicat locul unde se păstrează exemplarul utilizat.

În cea de a doua parte a volumului sînt incluse un număr de șase broșuri — patru în limba germană și două în franceză (G. M. *Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstandenen Unruhen aus wahrhaften Nachrichten gesammelt*, (Anonim), *Beschreibung der Strafe, so an dem dritten Hauptanführer der Wallachischen Missvergnügten, Namens Georg Krisan, den 15 Hornung 1785 zu Karlsburg vollzogen worden*, Adam Friedrich Geisler, *Horia und Klotska. Oberhaupt und Rathgeber der Anführer in Siebenbürgen. Eine physiognomische Skizze, historisch und karakteristisch behandelt; nebst der Geschichte dieses Aufruhrs. Ein Beitrag zur Menschenkunde und Geschichte der Ummenschei im 18-ten Jahr hundert das Jahres 1784. Mit beider ähnlichen Schattenrissen, nebst Wappen und Insielgen.* (Anonim), *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen. Nebst historisch-geographischen Erläuterungen. Mit den Schattenrissen der beyden Rebellen, Horia und Cloczka*, (Anonim), *Précis de l'origine, des progrès et des suites de la rébellion suscitée en Transylvanie et heureusement appaisée par la prise de chefs Horiah ou Nicolae Urts et Kloszka*, Jean Jacques-Pierre Brissot, *Seconde letres d'un défenseur du peuple à l'Empereur Joseph II sur son réglément concernant l'émigration, et principalement sur son révolte des Valaques ; où l'on discute à fond le droit de révolte du peuple.).*

Făcînd abstracție de exactitatea informației sau de atitudinea autorilor, materialele, în totalitatea lor, prezintă o importanță particulară, servind la integrarea fenomenului revoluționar românesc în contextul general al epocii, în intervalul cuprins între cele două mari revoluții : americană și franceză. Istoriografia noastră a surprins, deja, locul fenomenului revoluționar românesc în acest cadru (cf. Pompiliu Teodor, *Spiritul revoluției americane, J. P. Brissot și răscoala lui Horea*, în vol. *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984).

Regularitatea cu care apar volumele corpusului exprimă nu numai competență și muncă plină de abnegație a istoricilor din Cluj reliefează, totodată, responsabilitatea și pasiunea în slujba intereselor superioare ale istoriei naționale.

Gh. Platon

D. PRODAN, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă cu adăugiri și precizări, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 517 p. (434 text + anexe, indice, fotografii).

Cu modestia care-l caracterizează, în *Prefața* celei de a treia ediții a *Supplexului* (primele două au apărut în 1948 și 1968), „fortificată cu noi materiale și precizări de detalii", D. Prodan își afirmă intenția de a se înscrie „în peisajul luxuriant de acum, al unei mari teme de istorie națională", în „lungul șir al numelor care o ilustrează" (p. 7).